

דיס-אסימילציה: שיקום הזהות היהודית באמצעות חינוך מבוגרים - הניסיון של פאיֵדָאָה

בנובה ספקטור

מגמת שיבה ליהדות וגילוייה-מחדש

ש ינוי בעל אופי דרמטי חל כיום בחיפוש אחר הזהות היהודית באירופה. מדובר בתופעה שניתן לכנותה 'דיס-אסימילציה' – התנתקות מהתבוללות. בכוונת מאמר זה לטעון שלמתרחש בתחום זה באירופה ולתגובה בחינוך היהודי על המצב החדש יש חשיבות לא רק לחיים היהודים באירופה אלא גם השלכות מרחיקות לכת לחינוך בשאר העולם היהודי. לדיוקו של דבר, שרטוט פרופיל של אירופה בת זמננו ושל החיים היהודיים בה ראוי שיפתח באזהרה שהמושג 'אירופה' הוא מבנה רעיוני, מושג גאוגרפי הכולל מספר רב של הוויית השונות זו מזו מבחינה תרבותית, לשונית והיסטורית. עם זאת, יצירתו של 'האיחוד האירופי העניקה ממשות מובהקת למושג של ישות מאוחדת ביבשת זו. התפתחויות שטיאטאו את עולם האתמולל במחיי-יד, ובכלל זה נפילת חומת ברלין, התפוררותה של ברית המועצות, התהוותו של שוק אירופי אחד ופתיחת הגבולות של מה שהיו בעבר מדינות-אומה מבוצרות – אלה השפיעו על כלל אזרחי אירופה, ועל היהודים בתוכם. במובנים רבים, התמורה הגדולה בדפוסי הזהות באירופה מהווה תפנית חדה באופן שבו הצטייר נושא זה בעבר: מדובר במעבר ממדינות-האומה, המבוססות על שיתוף זהות שבמסגרתה היה היהודי חשוד בנאמנות כפולה, לדמוקרטיות ליברליות המבוססות על הזכות להיות שונה, ושבהן היהודי הוא פרדיגמה של זהויות משולבות (hyphenated identities).¹

הכותרת היא המנהלת המייסדת של 'פאיֵדָאָה' (Paideia), המכון האירופי ללימודי היהדות בשוודיה.

1 כדברי גיונתן כהן: 'בעוד שיהודי המאה ה-19 והמאה ה-20 הבינו (בדין או שלא-בדין) שמחיר הקבלה לחברות ולתרבויות המושרשות של אירופה כרוך בדיכוי חלקי לפחות של זהותם היהודית, הרב-תרבותיות של היום הפכה את הדרישה לקונפורמיות לבלתי אופנתית, ללא מעשית ולבלתי תקינה פוליטית... והנה שוב על יהודי אירופה להתאמץ לקבוע במדויק את המקום שבו הם עומדים בהקשר של עולם לא-יהודי הסובב אותם.'

Jonathan Cohen, *Rethinking European Jewish History*. Jeremy Cohen & Moshe Rosman, eds., The Littman Library of Jewish Civilization, London, 2009, p. 5

לתמורה זו יש השפעה עמוקה על החיים היהודיים, ויש בה כדי להסביר באופן חלקי את התופעה שהתפשטה במרכז ובמזרח אירופה מאז נפילת הקומוניזם: סיפר מתחדש של זהויות ששבו והתגלו. הסיפורים נפוצים, והדפוס חוזר על עצמו: במרכז אירופה סבא וסבתא מגלים שהיא או הוא יהודים, עובדה שהייתה לעתים לא ידועה אפילו לשאר בני המשפחה הגרעינית במהלך כל חיי הסבא והסבתא. הזהות היהודית שלו או שלה דוכאה בשל הטראומה של השואה והועלמה עוד יותר אצל מי שחיו במשטר הקומוניסטי. (במזרח אירופה הסיפורים שונים במקצת: תכופות הייתה דווקא מודעות לזהות היהודית משום שהיא הייתה כתובה בתעודת הזהות, אך המונח 'יהודי' היה ריק מתוכן, ותכופות נתפס כמכביד.) מספר רב מבני דור הנכדים שחוו את הגילוי הזה בנוגע למוצאם היהודי, בחרו בעקבות זאת להזדהות כיהודים.²

פרשה זו של זהויות שהתגלו-מחדש,³ אף כי ידוע שהיא מתרחשת גם במקומות אחרים, ראויה לחשיבה מיוחדת בהקשרה האירופי. ייתכן, כפי שהוער כבר לעיל, שיש צורך להציע מונח חדש לצורך זה, מאחר שהשלכותיו לחיים היהודיים ולחינוך היהודי הן רבות פנים; המונח שהצעתו הוא 'דיס-אסימילציה' – 'שְׁלִיל-בְּנִלְלוּת' – שלילת ההתבוללות, מאחר שהאנשים המעורבים בתהליך זה היפכו באופן ממשי את כיוונו של תהליך ההתבוללות. מספר גורמים מגדירים באירופה מצביעים על היפוך זה: קודם כול ומעל לכול אין הדבקים מחדש בזהותם היהודית צפויים לגמול של תועלת חברתית לצדם זה, שהרי היטב הם יודעים מה חשים הלא-יהודים כלפי יהודים⁴ (בניגוד לכוחות המבוללים הלוחצים להשלט המשא של היות שונה). שנית, לא קיימת כפייה חברתית בכיוון זה, מאחר שקודם לכן איש לא ידע שהם יהודים, וכך מופרכת בנקרים אלה טענתו של ז'ן פול סרטור שהלא-יהודי הוא שעושה אדם ליהודי.⁵ שלישית, לאנשים המקבלים החלטה זו להזדהות כיהודים אין זיכרונות ילדות כיהודים, והם לא קיבלו חינוך יהודי. ניתן היה לחשוב שהגורם האחרון, היעדר כל חינוך יהודי בילדות, הוא בגדר 'חיסרון שלא

2 אינני מכירה שום מחקר מקיף שנעשה בנוגע למספרם של המעורבים בתופעה זו. ברור שמספרים מוחלטים עלולים בהחלט להיות, מעצם הגדרתם, מטעים, מאחר שאלו שאינם מכירים בזהותם עשויים שלא להיחשף כלל לחוקר. מספר שעשוי לעניין את החוקר הוא מה שסיפר לי בשיחה פרופסור מייקל ברנבאום, חוקר השואה, המעריך שקרוב ל-20,000 תינוקות יהודים נולדו בפולין בשנים 1942-1945 ונמסרו בחשאי למשפחות מרכז אירופיות. לאיזה אחוז מתינוקות אלה, שהם עכשיו בגיל סבאות, סופר על מוצאם, או כמה מאלו שסופר להם גילו את זהותם לבן משפחה – זאת אין יודעים. מה שניכר הוא המספר המשמעותי של נכדים הבוחרים להזדהות כיהודים, כפי שמשקף במספר הגדול של פונים ממזרח אירופה ל'פאיאדאה' שבפיהם שוב ושוב סיפר זה.

3 כמסופר בדרך של אנקדוטות בספרה של ברברה קסלר - *Barbara Kessler, Suddenly Jewish: Jews raised as Gentiles Discover their Jewish Roots*. Brandeis University Press, Waltham, Mass., 2000.

4 בהנחה, הנפוצה ביותר בחוגים יהודים, שהאוכלוסייה הכללית במרכז אירופה היא אנטישמית.
5 יש בצעד זה כדי לשלול את טענתו של סארטר לגבי מהות הזהות היהודית: 'לא עברם, לא דתם ולא קרקע [משותפת] הם שמאחדים את בני ישראל. אם יש קשר המאחד אותם, אם כולם ראויים להיקרא בשם יהודים, הרי זה משום שמשותפת להם הסיטואציה שבה נמצא יהודי, משמע שהם חיים בקהילה המתייחסת אליהם כאל יהודים.' Jean Paul Sartre, *Anti-Semite and Jew*. Schocken, 1965, p.67 [בתרגום עברי: **הרהורים בשאלה היהודית**, תרגום, מבוא ואחרית דבר: מנחם ברינקר. תל אביב תשל"ו.]

יוכל להימלא'. ובכל זאת, הייתי רוצה לטעון טענה העשויה להישמע קיצונית, שעל פי ניסיוני, הנקודה הזאת מספקת דווקא הזדמנות חינוכית שהיא בה בעת מסקרנת וגם מייסרת בהשלכותיה על החינוך היהודי: מאחר שהיה חלל ריק בתחום זה בילדות, ניתן להציג בפני לומדים מסוג זה את החיים היהודיים והמחשבה היהודית ברמה אינטלקטואלית גבוהה. הצגה זו עשויה להיות 'בוגרת' באמת – לא רק משום שהמשתתפים הם בוגרים, אלא גם משום שהמחנך אינו חייב להיכנע בפני רשמי הילדות של הלומדים, מאחר שאלה לא קיימים כאן. יתר על כן: החינוך כאן אינו חד-כיווני – מן המחנך היהודי אל 'כלי הקיבול' החינוכי – מאחר שה'דיס-אסימילטורים' מסוגלים לדווח ולתאר את מה שהם רואים בו כמעניק תוכן ובסיס לבחירתם. המחנך עשוי להפוך כך למי שמתחנך באמת לאור שה'דיס-אסימילטורים מצאו כה משכנע ביהדות עד כדי לבחור בהזדהות איתה.

לשם מה ולשם מי הוקם 'פאיזאה'

הבחנותי בעניין זה מבוססות על ניסיון חינוכי בתשע השנים האחרונות כמייסדת ומנהלת 'פאיזאה', המכון האירופי ללימודי היהדות בשוודיה. 'פאיזאה' היא המכון הפאן-אירופי היחיד ללימודי היהדות המציע תוכנית חד-שנתית המוקדשת אך ורק לעניין זה. התוכנית עוצבה באופן מיוחד מתוך מחשבה על ה'דיס-אסימילטורים', אף כי אנשים התואמים פרופיל זה אינם היחידים המשתתפים בה. היא מכנסת מדי שנה 25 גברים ונשים, שגילם הממוצע 29, בשטוקהולם, לשנת לימודים אקדמית מלאה המבוססת על מפגש אינטנסיבי עם טקסט יהודי. רוב המשתתפים באים ממרכז וממזרח אירופה, אך ארצות המוצא של הלומדים הן מגוונות: עד סוף 2011 יסיימו את המכון 225 גברים ונשים מ-34 ארצות אירופיות. הקוריקולום מורכב מ-14 קורסים שווי-ערך-לסמסטר (הנלמדים בשבועיים מרוכזים, בנוסף לשני קורסים שנתיים בתלמוד ובפרשנות), במטרה להעניק אוריינות במקורות יהודיים ולהעצים את המחויבות לפעולה יהודית אצל הלומדים. כל צוות המורים מגיע מן האוניברסיטאות בישראל – עניין שיבואר להלן. הרבה מן הטענות המוצגות במאמר זה מבוססות על הניסיון שצברתי בניהול המכון, הנמצא עתה בשנתו העשירית. המספר הנוכחי של הבוגרים הוא 200, אך תהליכי הריאיון והטיפול בפונים כללו הרבה מעל ל-1,000 איש.

כאשר נוסד המכון,⁶ הוא הצהיר בפני ממשלת שוודיה שייעודו הוא לשמש כלי חינוכי בשיקום התרבות היהודית והחיים היהודיים באירופה. כשהמטרה היומרתית הזאת לנגד עיניהם של

6 מענק ייסוד עיקרי ניתן על ידי ממשלת שוודיה לצורך הקמת המכון בשנת 2000, והוא החל לפעול בספטמבר 2001. המענק היה תוצאת עבודתה של ועדת חקירה שממשלת שוודיה הקימה כדי לבדוק את התנהלותה בתקופת השואה; הוועדה קבעה שאף כי לא הייתה אשמה חוקית מצד הממשלה, היא נושאת במידה מסוימת של אחריות מוסרית. בעקבות זאת ננקטו שלושה צעדים: זימון 'פורום שטוקהולם' בפברואר 2000; ייסוד 'Levande Historia' לחינוך לסובלנות, ומתן מענק לייסוד 'פאיזאה'.

המייסדים, היה עליהם להתמודד עם שאלות מגוונות ומורכבות כשאלת קהל היעד, המסגרת, והחשוב ביותר – אופייה של תוכנית הלימודים.

דימויו של הידיס-אסימילטור', כמתואר לעיל, עמד במרכז התפיסה שגיבש המכון, והישות המדומה הזאת נעשתה קהל היעד שלנו. מה שלא ניתן היה לצפות הוא ממדיה של תופעה זו במציאות. שפע הסיפורים שצצו בעת הראיונות עם הפונים ל'פאיידאה' אישר את ההשערה שהדיס-אסימילציה היא אכן תופעה המתרחשת בכל קצוות אירופה, אך בעיקר במרכז אירופה. כמה מהפונים אלינו סיפרו על אירועים של גילוי יהדותם, שהיו 'גבוליים' ממש: אחד סיפר כיצד אמו הלכה למרפאה של רופא שיניים, והסייעת שם שאלה אותה אם היא מודעת לכך שמרכז קהילתי יהודי נפתח בעיר. אמו נדהמה מהשערתה של הסייעת שהיא יהודייה, ואחרי שהכחישה זאת, שאלה מה גרם לה לחשוב כך. הסייעת ענתה ששם המשפחה של האם הוא יהודי. רק מששבה הביתה ומשהשלימה את הפערים בסיפור חייו של חותנה, נעשתה ההשערה הזאת סבירה. ואמנם, מתוך סקרנות, המשפחה הלכה אל המרכז הקהילתי שזה עתה התהווה, והתוצאה בסופו של דבר הייתה הצטרפות אל הקהילה והמרת הדת ליהדות. סיפורים אחרים היו מורכבים יותר מבחינה פסיכולוגית: בעיצומו של משחק כדור תחרותי, תלמיד תיכון בהונגריה צעק אל אחד השחקנים בקבוצה היריבה 'יהודי מלוכלך!' המאמן העניש אותו על כך, וכאשר הוריו שמעו על התקרית הענישו אותו גם הם, ומסקנתם הייתה שלא רק שלא נהג יפה בכנותו מישהו 'יהודי מלוכלך', אלא שהנער עצמו הוא יהודי.

הדיס-אסימילטורים האלה מייצגים חתך זהות חדש שצץ בשנים האחרונות. כקבוצה מדובר באנשים בעלי השכלה רחבה, הדוברים תכופות כמה לשונות ובקיאים בספרויותיהן של לשונות אלה. כבוגרים הם להוטים להיכנס בעוביו של חינוך יהודי רציני, הם יצירתיים בתחומי תרבות, ולעתים קרובות הם ממלאים תפקידי מפתח בחיים היהודיים באזורים שבהם שארית הקהילה היהודית צומצמה מאוד מחמת השואה ודיכוי הזהויות הסובייטי.

הקושי בהגדרת יעדיה של 'פאיידאה'

ההחלטה בנוגע לתוכנית הלימודים ב'פאיידאה' הייתה הרת גורל וכרוכה בלבטים קשים: מה עשוי לשמש בסיס לחזון השאפתני כפי שנוסח בפנייה לממשלת שוודיה – ליצור מכון שיפעל כמכשיר להחייאה מחדש של החיים היהודיים באירופה? נראה היה שהשליחות הזאת תצריך נקיטת עמדה באחת הסוגיות הנתונות ביותר בוויכוח בעולם היהודי: הגדרת היהדות. מהי הליבה של התרבות היהודית? או, אם להשתמש בקטגוריות מסורתיות, האם זהו העם היהודי – 'עם ישראל', או ההלכה והמצוות – 'תורת ישראל', או הלאומיות היהודית – 'ארץ ישראל'? נקיטת עמדה בכל אחד מן הכיוונים האלה עלולה הייתה למנוע את השתתפותו של מגזר זה או אחר בקרב יהדות אירופה. אולם משהוצגה השאלה באופן שונה, היא נעשתה מבטיחה יותר. והנה הניסוח החדש: מה עשוי לתת למשתתפים את הכלים שיאפשרו להם להחיות מחדש את התרבות היהודית ולקבוע את

עמדותיהם שלהם בנוגע לטבעה של הציוויליזציה היהודית? מה עשוי להעצים אותם באופן כזה שהם יוכלו להפוך בעצמם לזימים של תרבות יהודית ולקבוע בכוחות עצמם את הגדרתם לחיים היהודיים? האם יש היבט משותף ומאחד בחיים היהודיים שעשוי לשמש בסיס לתוכנית לימודים שלא תתנער מאף אחד מכיווני העתיד האפשריים שבהם עשויים המשתתפים עצמם ללכת? מקור השראה היה לנו ספרו של משה הלברטל,⁷ עם הספר. ואלה דבריו: 'במקום לחפש את מהות היהדות באמונות ובמצוות מקובלות שנותרו קבועות אף כי לבשו על פני השטח צורות שונות, בחרתי להתמקד במחויבות הרווחת בעם לטקסטים מסוימים ובתפקיד שהיה להם בעיצובם של היבטים רבים בחיים היהודיים ובהענקת לכידות למסורת'.⁸ בהתבסס על טענתו של הלברטל שאחד מן האפיונים שאיחדו את החיים היהודיים היה הטקסט והיותה של הקהילה ממוקדת-טקסט, נקבע שהיסוד העיקרי של תוכנית הלימודים תהיה האוריינות בטקסטים ובמקורות שעמדו מאז ומתמיד במרכז החיים היהודיים. כך עוצבה תוכנית הלימודים באופן שהמשתתף ייפגש עם היצירות העיקריות בארון הספרים היהודי (במסגרת 800 שעות לימוד). התפיסה הזאת קבעה גם את האורך המינימלי של התוכנית, מאחר שלא ניתן בפחות משנה לממש את עיקרו של יעד לימודים כזה. עם זאת, מאחר שבעיצוב התוכנית היו לנגד עינינו פעילים בוגרי אוניברסיטה, הוחלט שמאחר שהיא אינה מעניקה תואר, היא לא תוכל להימשך הרבה מעל לשנה. ציפיתי בנשימה עצורה לתגובתם של משתתפי השנה הראשונה (2001-2002) למאפיין המרכזי הזה של תוכנית הלימודים. תכופות מצאתי את עצמי עומדת בפרוודור מחוץ לחדר ההרצאות, מחוץ לטווח ראייתם של המרצה והתלמידים, מאזינה ומנסה להסיק מסקנות מתגובותיה של הקבוצה הראשונה של הלומדים שבאו לקורס בן השנה האחת. תגובתם להצבת הטקסט בבסיס תוכנית הלימודים התגלמה בדבריה של אחת המשתתפות, סוראנה, תלמידה מרומניה, שיום אחד התפרצה אל משרדי בהכרזה: 'אני מרגישה כאילו מצאתי את לשון האם שלי!'

התמקדות בטקסט, פרשנות רבת פנים ועידוד היצירתיות

השנים שלאחר מכן הוכיחו שמילותיה של סוראנה בנוגע ללשון לא היו מקריות או טריוויאליות, משום שבהקשר האירופי הקישור בין תרבות, לשון וספרות הוא בלתי ניתן להתרה. למשל: סטודנטים רבים באוניברסיטה לומדים כמקצוע עיקרי 'פילולוגיה', דהיינו ספרות ולשון של תרבותם. ההבנה העומדת ביסוד לימוד מקצוע כזה היא שברכישת תרבות על אדם להגיע לכלל שליטה במקורותיה הספרותיים. הבחירה בטקסט ובספרות כבסיס לתוכנית הלימודים תאמה אפוא היטב את ההבנה המקובלת באירופה לגבי הכשירות הנדרשת וסוג המפגש הישיר עם טקסטים המתבקש ברכישת תרבות.

7 פרופסור משה הלברטל משמש יושב ראש הוועדה האקדמית של 'פאיאדה'.

8 Moshe Halbertal, *People of the Book: Canon, Meaning, and Authority*. Harvard U. Press, Cambridge, Mass., 1997, p.1

ההקבלה בין לשון, תרבות וספרות שימשה גם נימוק מרכזי לקריאת המכון החדש בשם 'פאיידאה'. כפי שטען אליאס ביקרמן בעבודתו פורצת-הדרך על התרבות ההלניסטית, המושג פאיידאה (Paideia), שהובא מיוון אל המזרח התיכון העתיק בידי אלכסנדר הגדול וצבא הכיבוש שלו, היה מהפכני, משום שמשמעותו הייתה שאדם יכול לרכוש תרבות באמצעות לימוד טקסטים (במקרה היווני, המשמעות הייתה שליטה ביצירת הומרוס). קודם לכן, האפשרות הזאת לא הייתה מוכרת בעולם העתיק – אדם נולד אל זהותו. לפי ביקרמן, במאה השנייה לפני הספירה, הדגם הזה של פאיידאה אומץ בידי בן סירא, שהשפיע על עיצובן של האקדמיות הראשונות לחינוך מבוגרים יהודי – בתי המדרש. עד לאותה עת, הלימוד היה פעולה שנועדה רק לכוהנים ולאנשי משפט, שהיו זקוקים ללימוד לשם ביצוע הטקסים ושיפוט במחלוקות, וכן לילדים – בבחינת 'ושיננתם לבניך'.⁹ מאחר שפעילות המכון אמורה להיות מבוססת על מפגש רציני עם טקסט (מפגש שווה ערך ל-14 קורסים סמסטריאליים) כדרך להתחברות עם תרבות יהודית, נצפה שבאמצעות הספרות הנלמדת יוכלו התלמידים גם לבנות את זהותם היהודית.

האפיון השני של תוכנית הלימודים היה אמור להיות העצמת הלגיטימיות של פרשנות המקורות והטקסטים.¹⁰ שני היסודות – ההתמקדות בטקסט והפרשנות – נעשו סימן היכר של תוכנית הלימודים שלנו, שמטרתה ליצור, בהקשר של אירופה בת זמננו, קהילה פרשנית ממוקדת-בטקסט. כובד המשקל של יצירת האפיון המרכזי השני הזה הושען על שני יסודות. ראשית, שימוש במתודולוגיה המסורתית של לימוד טקסט – החברותא, חקירת טקסט ודיון בו על ידי זוגות הלומדים יחד, כהקדמה להרצאה של אדם מחבר המורים, לימוד המאפשר העצמה של הפרשנות שהגיעו אליה זוגות הלומדים. שנית, נעשה ניסיון לדחוף את תוכנית הלימודים בכיוון פרשני על ידי עידוד שיתופם של אמנים ואישים יוצרים, ולהטיל על כל אחד מן הלומדים את האחריות לגיבושו של פרויקט שעל כל אחד מהם יהיה לפתח עם סיום הקורס.

החברותא הפכה לסימן היכר של 'פאיידאה', וקנתה לה משמעות חדשה בהקשר האירופי. בהקשר של מכון פאן-אירופאי, שמשותפים בו לומדים מכה הרבה תרבויות שונות – עד עתה באו המשתתפים מ-32 ארצות אירופיות, ובכל שנה דוברו במכון 12-15 שפות – הישיבה עם שותף-לחברותא הייתה תכופות כרוכה באי-התאמה גמורה. וכאן ציפתה לנו הפתעה. ככל שהתמשכה השנה, על רקע ההקבלה שתוארה לעיל בין תרבות, לשון וספרות, היה בדלי' בין שני השותפים ללימוד התגלה כמקור שופע לאזכורים ספרותיים ממגוון לשונות. התוצאה הייתה אפוא שככל שאחד השותפים לחברותא היה שונה מחברו, כך נעשה הטקסט – או, ליתר דיוק, קריאת הטקסט – עשירה יותר. חוויית החברותא הפכה להיות דוגמת מופת לערך החיובי הטמון בשוני. כך נוצרה דינמיקה מעניינת: הטקסט נעשה לגורם משתף בין חברי הקבוצה, ועם זאת עושרו של הטקסט היה פונקציה של ההבדלים בתוך הקבוצה. תהליך הקריאה הפך לחוויה עזה של לכידות קבוצתית שנולדה מתוך השוני.

9 Elias Bickerman, *The Jews in the Greek Age*. Harvard University Press, 1990, p. 166-174

10 לפי הלברטל, התרבות היהודית התפתחה תוך פרשנות [משתנה] של 'הקאנון', של ספרי הקודש. שם, עמ' 7.

באשר לשימוש באמנויות לשם הוספת חיוניות לתהליך הפרשני,¹¹ הדבר נעשה במישורים שונים: הזמנת אחדים מחבר המרצים שהם גם אמנים ויש ביכולתם להמריץ את המפגשים באמצעות קשת רחבה של פרשנויות; חשיפה לפעילות יצירתית במתכונת של 'יחודש האמנויות' שבמסגרתו אמנים מכל רחבי אירופה ומישראל הוזמנו לבצע את יצירותיהם; הכללת מסלול אמנויות בקוריקולום, כדי למשוך לומדים שהם אמנים בעצמם.

בקרבת המשתתפים בפאידאה (200 בוגרים מ-32 ארצות), יצירת תוכנית לימודים פרשנית הממוקדת בטקסט זכתה לאשרור גורף. עדות אחר עדות מפי הלומדים בפאידאה מתקפות את דבר קיומם של רצון וצורך בלימוד טקסט ברמה אינטלקטואלית גבוהה, בדומה ללימודים אקדמיים באוניברסיטה; אך בשונה מן המצב באוניברסיטאות, הרצון הוא שלימודי הטקסט לא יהיו מנותקים מן המציאות החיה של היהדות.

הדרישה מן הסטודנטים לחשוב באופן חדשני בנוגע לקהילות מוצאם הביאה לייסוד התוכנית הקרויה 'פרויקט המדגרה' – תוכנית קיץ של שבועיים אינטנסיביים המיועדת ללומדים אירופאים בעלי רעיונות יצירתיים.

'פאידאה' ומדינת ישראל

לסיום – אחת הסוגיות הרבות שמעלה הופעתו של מכון מסוגו של 'פאידאה' הוא היחסים עם ישראל. העמדות כלפי ישראל בקרב יהודי אירופה הן מורכבות: מצד אחד, ללא ספק קיומה של המדינה מאפשר את חייהם באירופה, שכן אלמלא היא זיכרונות האימה מן העבר היו מטרידים מדי (ולא מאפשרים רבים מאוד הזדהות גלויה עם יהדות); לרבים מן הלומדים, אם לא לרובם, יש קרובים בישראל; וקרבת המקום עושה את הנסיעה לישראל בשבילם לאפשרית ולנוחה. מצד שני, יהודי אירופה בכמה מן הארצות נקראים תכופות להגן על ישראל בסיטואציות שבהן קיימת עוינות פוליטית רבה כלפיה. מסקר עמדות עולמי [של Pew],¹² שהתפרסם ב-2006, התברר שהאדהה לפלסטניאנים באירופה רבה הרבה יותר מן האהדה לישראל.¹² אין ספק שהיהודים האירופאים החדשים חיים ומתפקדים באקלים פוליטי וחברתי שהוא הרבה פחות אחיד והרבה יותר רווי סכנות מזה שחיות בו קהילות התפוצה האחרות (בעיקר ארצות הברית וקנדה).

בעת ייסודה של 'פאידאה', שאלת המפתח הייתה: על איזה בסיס יש לעצב את הקשרים בין ישראל לחיים היהודיים המתפתחים/המתעוררים באירופה? נקבע שיש ליצור איתה קשרים אקדמיים ואינטלקטואליים חזקים על ידי הזמנת אנשי אקדמיה ישראל ללמד את הקורסים הטקסטואליים המרכזים, מדיניות הנמשכת עד היום הזה. הנימוק למדיניות הזאת היה

11 קרייצר, למשל, כתב על השימוש באמנויות לשם טבילת התלמיד בזרימה הפרשנית. ראו L.J. Kreitzer, *The Old Testament in Fiction and Film: On Reversing the Hermeneutical Flow*. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1994.

12 "To Israel with Hate and Guilt", *The Economist*, August 17, 2006

שהיחסים עם המלומדים הישראלים בתחום לימודי היהדות הטקסטואליים עשויים לחשל את החיבור האקדמי, האינטלקטואלי והלא-פוליטי בין המנהיגות האירופית המתחדשת לבין מדינת היהודים. הקשר לישראל מחוזק עוד יותר על ידי שבועיים-שלושה של סיור חינוכי במדינה בסופו של הסמסטר הראשון.

סיכום

לסיכום: על החינוך היהודי באירופה להגיב על האתגרים שמציבות בפניו הנסיבות החברתיות החדשות שאליהן נקלעים יהודים; הוא גם חייב להגיב על מציאותם של בוגרים צעירים אורייניים ומשכילים הבוחרים לשקם את החיים היהודיים, על מציאותם של דפוסי זהות חדשים ועל מורכבות היחסים עם ישראל. נתיבים מסוימים נראים בתחום זה מבטיחים במיוחד, ובהם השימוש בטקסט ממקורות יהודיים הנתפס כספרות וכבסיס לזהות תרבותית אירופית. עתידה הבלתי מעוצב עדיין של התרבות היהודית באירופה מצפה להזנה חינוכית משמעותית, תהליך שיפאידאה' גאה להיות שותפה בו.